

УДК 81'271:37-051

ЕСТЕТИКА УСНОГО МОВЛЕННЯ ТА ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА-ФІЛОЛОГА

Наталія Михайличенко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
myhajlychenko@ukr.net*

Стаття присвячена проблемам естетики усного мовлення, що є важливим елементом культури усного мовлення та загальної культури особистості. З'ясовано сутнісні ознаки понять «естетика мовлення», «професійна компетентність педагога», «мовна компетенція педагога-філолога». Окреслено основні рівні естетики мовлення, якими повинні володіти працівники усномовних професій, зокрема педагоги-філологи.

Ключові слова: усне мовлення, естетика мовлення, компетентність, компетенція, професійна група.

У сучасній науковій, художній, публіцистичній літературі посилено увагу до з'ясування сутності ознак поняття «естетика», його природи, що означає увагу до естетики усного мовлення як форми вияву естетичної сутності мови та інтелектуального і духовного потенціалу мовця.

У науковому, публіцистичному, художньому, розмовному текстах виникають похідні від терміна: *естетизація, літературно-естетичний виклад, естетичні оцінки, естетико-теоретична думка, естетичні інновації, автентична естетична епоха, естетико-культурні факти та цінності, естетико-культурологічні критерії, естетичні несподіванки та загадки, естетизована штучність* та ін., що свідчать про прагнення людини ХХІ століття не просто усвідомити поняття «естетика», але й жити за її законами [1: 111]. Поява таких дериватів є показником активного процесу термінотворення і розвитку понятійної бази теорії естетики – науки, що виникла на межі філософії. За допомогою сформованої теорії естетики вдосконалюється інструментарій буття, думання та діяльності людини в сучасному світі, щоб кожна висловлена думка вібрала і повсякденним, і вічним, не залишаючи нікого байдужим.

Проблемам естетики художнього слова присвячували праці О. Потебня [2], В. Русанівський [3], С. Єрмоленко [4], Н. Зубець [5], Н. Пасік [6]. Проте на сьогодні все ще відсутнє комплексне дослідження питань естетики живого (усного) мовлення. Сьогоднішня практика потребує естетичного вираження та сприймання усного слова. Для сучасної людини способи, форма висловлення стали способом самореалізації та самовираження мовної особистості. Тому мета статті – розкрити сутнісні ознаки естетики мовлення працівників усномовних професій. Мета статті передбачає виконання завдань: 1) проаналізувати професійну компетентність педагога; 2) обґрунтувати засоби творення його естетичного мовлення. Своє дослідження будемо на основі спостереження за усним мовленням працівників усномовних професій, зокрема педагогів. Для досягнення мети та завдань нашої праці використовуємо описовий метод та метод спостереження.

У сучасному інформаційному світі стало дуже важливо не тільки, про що говорить людина, але й як говорить. Мовний спосіб вираження думок людини є показником рівня освіченості, інтелектуальності, духовного, емоційного та морального розвитку і потреб мовної особистості. Тому працівники усномовних професій (педагоги, священники, журналісти, політики та ін.), аби досягти позитивного результату, повинні знати не тільки об'єкт обговорення, але й засоби впливу на мовця, щоб доторкнутися до його найтонших струн душі та розуму з метою виконання бажаних дій. У роботі, пов'язаній з усним мовленням, потрібно бути компетентним як у предметі мовлення, так і у формі його подання. Досягнувши гармонії у змісті та формі вияву цього змісту, можна домогтися бажаного результату, заохотити до певних дій, вплинути на вибір, діяльність, почуття тощо.

1. Ознаки професійної компетентності педагога

Поняття «професійна компетентність» пов'язане із прикладними вміннями, психологічною готовністю й особистою оцінкою особистості. У загальнопрофесійній схемі вміння визначають поле «знаю, як», психологічна готовність – стійку систему якостей особистості (позитивне ставлення до діяльності, організованість, уважність, вміння опанувати себе й т. ін.), а особиста оцінка впливає на вміння мислити критично, бути творчим у вирішенні завдань [7: 35].

Терміни *компетентність* і *компетенція* почали вживати одночасно в освітній сфері, тому що вони тісно пов'язані між собою. Термін *компетенція* було введено для позначення володіння системою граматичних правил, що забезпечує володіння мовою [8: 1]. *Компетенція* – це загальна готовність особистості встановити зв'язок між знанням і ситуацією, що виникла, іншими словами, це знання, вміння і навички, потрібні для вирішення проблеми. *Компетентність* – це здатність діяти на основі сформованих компетенцій, особистісних характеристик та ціннісних орієнтацій.

Професійна компетентність педагога-філолога охоплює емоційно-вольовий бік, а також знання, вміння, навички, потрібні як педагогові, так і філологові. Педагогічна компетентність – здатність проявити володіння базовими педагогічними компетенціями на практиці. Це ті компетенції, які формуються в процесі професійної комунікації, професійно-когнітивної, організаторської, соціальної й регулятивної діяльності. Педагогічна компетентність охоплює такі особистісні якості людини: цілеспрямованість, креативність, самостійність, прагнення до розвитку й удосконалювання, ініціативність, державницьке мислення, здатність до реалізації у професійній діяльності антропоцентричних принципів гуманності, культуровідповідності, особистісного підходу, а також якості, що характеризують здатність до втілення на практиці таких потрібних для педагогічної діяльності вмінь, як вміння сприймати та аналізувати світоглядні соціально й особистісно значущі аспекти філософських проблем, пов'язаних зі сферою майбутньої педагогічної діяльності; базові когнітивні вміння (вміння спостерігати, встановлювати аналогії, зіставляти й протиставляти, структурувати, систематизувати, конкретизувати, аналізувати факти та явища); методологічні когнітивні вміння (вміння формулювати мету діяльності, вибирати відповідні способи, засоби та методи досягнення поставленої мети, відокремлювати в об'єкті предмет вивчення, перегруповувати навчальний матеріал та ін.); загальні когнітивні вміння (планувати й організовувати свою навчальну діяльність в цілому, здійснювати самоконтроль і самооцінювання) [8: 1].

Наші спостереження за професійною діяльністю деяких педагогів та навчанням учнів і студентів спонукають нас до роздумів, що в час інформаційної «метушні» потрібні вчителі, не лише добре обізнані з об'єктом мовлення, а й з формою подання.

Сучасність ставить перед вчителями нові завдання, що полягають у відмові від стереотипів та наявності креативності, умінні зорієнтуватися в екстремальних ситуаціях.

Філологічна компетенція охоплює знання наукової термінології, знання світової історії й культури, країнознавчі знання, знання різних стилістичних засобів, що можна використовувати для створення літературних текстів; вміння зіставляти й протиставляти мовні явища, відокремлювати в прочитаному або почутому мовленому тексті головні ідеї та опорні поняття, виявляти зв'язок між фактами, подіями, поняттями; знаходити інформацію з історії і культури різних країн, складати план відтворення прочитаного або почутого, конспектувати прочитане або почуте, інтерпретувати прочитане або почуте згідно зі широким або вузьким контекстом. Тобто філологічна компетенція охоплює такі структурні компоненти: лінгвістичний, загальногуманітарний, естетичний, стратегічний, інформаційний, особистісний, самоосвітній, а також культуру читання й культуру естетичного сприйняття дійсності [8: 1]. До прикладу, у Львові відбуваються тренінги з ораторської майстерності. Цікавлячись темою техніки усного мовлення, ми вирішили взяти участь у майстер-класах. Прочитавши оголошення в соцмережі, яке зробив керівник тренінгу, ми засумнівались у компетентності цього педагога: *«На тренінгу ви отримаєте індивідуальні рекомендації по розвитку своїх ораторських навичок»*. Вважаємо, що на теперішній час потрібно вже не просто «відчувати» мову, а знати її.

Мовна компетенція проявляється здебільшого у володінні мовою як засобом спілкування, тобто через вміння правильно та успішно виражати свої думки. Специфіка компетентності вчителя-філолога полягає в тісному взаємозв'язку педагогічної компетентності та основних компетентностей філолога. Сутність компетентності педагога-філолога проявляється у здатності та готовності до ефективного формування мовної особистості учнів. Компонентами структури компетентності майбутнього вчителя-філолога є філологічна, мовна, або лінгвістична, комунікативна, лінгводидактична компетенції, емоційно-вольовий компонент та система якостей особистості, які уможливають реалізацію цих компетенцій у професійній діяльності.

2. Засоби творення естетичного мовлення педагога

Частиною професійної компетентності педагога є вміння правильно та естетично подавати навчальний матеріал учням, формулювати та виражати кожен свою думку. Усвідомлення власної відповідальності вчителя не лише за кожен справу, але за кожен думку та слово – важлива риса будь-якого гідного педагога. Живе слово вчителя-філолога є взірцевим для учнів. Щоб удосконалити своє усне мовлення, вчитель-філолог повинен ретельно та вперто працювати над собою, постійно контролювати кожне мовлене слово. У мовознавчій літературі введено термін *блокування*, що передбачає контроль за кожним мовленим словом, щоб уникнути вживання неправильних форм слів, неправильного наголошування слова, суржикізмів тощо аж до повного автоматизму [9: 137]. Типові помилки усного мовлення педагогів: *«давайте спробуємо розв'язати цю задачу іншим способом»*, *«Андрій, прошу до дошки»*, *«до слова запрошується класний керівник учнів»* (із концертного сценарію), *«черговий класу, підійдіть до вчительської»*, *«підготовка до ЗНО корисна й для розвитку пам'яті»* – не викликають довіри ні в учнів, ні в батьків.

Важливо для педагога і навчитися володіти своїм голосом, голосовими репліками, адже вчитель «дарує» свій голос учням. І від того, який голос у людини, залежить, чи сприйматимуть її. Голос – багатство людини. Існують поради щодо роботи над своїм голосом, виконуючи які, можна навчитись досконало володіти своїм голосом. Зокрема, дослідники радять не виступати публічно відразу після прийняття їжі, уникати надто

гучних і різких високих звуків, займатися гімнастикою і гуляти на свіжому повітрі. Шкоди нашому голосові завдають: алкоголь, гарячі, холодні та гострі страви, нікотин [10: 121]. Існують і тренувальні вправи для розвитку голосу та дикції: читання вголос віршів, скоромовок, висловів, насичених повторенням однакових звуків, спів та ін. До прикладу, Демосфен, тренуючи свій голос, виголошував промови на березі бурхливого моря.

Наші спостереження свідчать, що не всі педагоги приділяють належну увагу розвитку свого голосу. Тому часто їхні голоси монотонні, глухі, «неживі».

Уміння правильно, чітко та виразно вимовляти всі звуки та звукосполучення передбачає передусім набуття знань орфоепічних норм та втілення їх у своїй мовній діяльності. Доречне використання інтонаційних параметрів свого голосу (темп, тембр, мелодики, ритму мовлення, пауз тощо) відповідно до мовної ситуації гарантує правильне розуміння та сприйняття змісту слухачами. Наприклад, черговий вчитель, роблячи зауваження деяким учням, так вимовив звуки у висловлюванні: «Уже про[з]венів [з]вінок на урок, а ви [ш]е бігаєте по коридорах!». Орфоепічна культура – один із найважливіших елементів у роботі працівників усномовних професій. Однак спостерігаємо безвідповідальне нехтування орфоепічними нормами української мови.

Педагог-професіонал уміє контролювати й своє невербальне мовлення (поставу, ходу, міміку, жести, погляд очей, відстань між комунікантами, одяг, косметику, запах тощо), тобто бути виразником суголосності, гармонії свого вербального та невербального мовлення.

Названі елементи вербальної та невербальної комунікації становлять рівні естетичного та успішного усного мовлення, для реалізації якого потрібна передусім дуже ретельна підготовка себе до духовної та інтелектуальної діяльності. В усному мовленні різнобічно виявляється людська сутність – психічні особливості, інтелект, світосприймання, спосіб мислення, виховання, здатність називати, оцінювати, контактувати з іншими та впливати на них. Це особливий і складний вид діяльності людини, який допомагає їй ідентифікувати себе зі світом видимим і невидимим [11: 8].

Висновки

1. Естетика усного мовлення та професійна компетентність педагога-філолога передбачають увагу до вокальних особливостей, дикції, орфоепічних норм мови, стилістичних засобів, «мови» очей, обличчя, жестів, зовнішнього вигляду з метою донесення до слухача інформації та емоційного змісту повідомлення.

2. Вимогливість до себе та учнів, відповідальність за кожне слово та вчинок, креативність – це основа успішної комунікативної діяльності педагога.

1. Михайличенко Н. Естетизація мовлення та її реалізація в медійному тексті / Н. Михайличенко // Теле- та радіожурналістика : зб. наук. пр. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – Вип. 13. – С. 111–117.
2. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня. – Москва, 1990. – 344 с.
3. Русанівський В. М. Естетика художнього слова [Електронний ресурс] / В. М. Русанівський. – Режим доступу : <http://kultur.amo.vu.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine11-1.pdf>
4. Єрмоленко С. Я. Слово, оновлене часом [Електронний ресурс] / С. Я. Єрмоленко. – Режим доступу : <http://kulturamovu.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine11-2.pdf>
5. Зубець Н. О. Естетичне багатство слова у поетичному мовленні / Н. О. Зубець // Вісн. ЗНУ. Сер. філол. – 2001. – Вип. 1.
6. Пасік Н. М. Народнорозмовні елементи в художньому мовленні П. Куліша [Електронний ресурс] / Н. М. Пасік. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/Ltkp/2010_59/fil/0014.pdf

7. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
8. Галкіна Г. Компетентність майбутнього вчителя-філолога в сучасній освітній системі [Електронний ресурс] / Галина Галкіна. – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua>
9. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт ; пер. с фр., сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – Москва : Прогресс, 1989. – 616 с.
10. Сагач Г. Лінгвістичні аспекти культури ділової комунікації / Галина Сагач // Вибрані твори : в 5 т. – Рівне : ППДМ, 2006. – Т. 3 : Ділова риторика. – 320 с.
11. Сербенська О. Феномен звукового мовлення / О. Сербенська // Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / Олександра Сербенська. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 212 с.

AESTHETICS OF SPEECH AND PROFESSIONAL COMPETENCE OF LANGUAGE TEACHERS

Natalia Mykhailychenko

*Ivan Franko National University in Lviv
vyl. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine
myhajlychenko@ukr.net*

Current researches increasingly pay attention to the concept of aesthetics and its nature, to aesthetics of speech as a form of aesthetic expression of language essence as well as to intellectual and spiritual potential of speaker in modern literature.

The widespread use of such derivatives is an indicator of active process of terminology formation. They show the desire of researchers to organize special vocabulary, to form an appropriate conceptual framework of aesthetics theory, which is a discipline that emerged on the verge of philosophy. Most importantly, existing tools are used to enhance aesthetics as the theory of being, thinking and activity in modern world.

Many linguists dedicated their works to problems of aesthetics in artistic expression (O. Potebnya, V. Rusanivskiy, S. Yermolenko, N. Zubec, N. Pasik et al.). However, complex issues of speech aesthetics have not been integrally studied thus far.

In today information world it is rather important to discuss the identity of a person as a speaker. Oral way of expression is an indicator of human education and intelligence as well as spiritual, emotional and moral development. Therefore, persons engaged in professional linguistic activity should be very knowledgeable not only in the subject they teach, but also in how to present the information in a way to touch the hearts and minds of listeners and to induce them to action.

Linguistic competence includes knowledge of scientific terminology, knowledge of world history and culture, geographic knowledge, knowledge of different stylistic devices that can be used to create literary texts; ability to compare and contrast linguistic phenomena and to trace main ideas and supporting concepts in written or spoken texts as well as to identify relationships between facts, events and concepts; to find information on history and culture of different countries, to note, reproduce and interpret written or spoken texts in accordance with wide or narrow context. Linguistic competence covers the following structural components: linguistic, humanitarian, aesthetic, strategic, informational, personal, educational, cultural and perceptual.

Language competence is manifested mainly in acquiring language as a means of communication, namely in the ability to successfully express one's opinions.

The ability to correctly and distinctly pronounce all sounds and sound combinations involves primarily the acquisition of knowledge in pronunciation standards and implementing them in language activities. Appropriate use of voice and intonation (tone, melody, rhythm of speech, pauses, etc.) according to language situation guarantees proper understanding and perception of content by listeners.

Successful teachers know how to use vocal characteristics, features of diction, pronunciation rules, language stylistics and non-verbal means such as eyes movement, face expression, gestures and appearance, which may assist students in understanding informational and emotional content of message, as well as form linguistic identity of listener.

Key words: aesthetics, speech aesthetics, competence, competency.

Стаття надійшла до редколегії 05.01.2015

Прийнята до друку 10.02.2015